

Руслан Жмудський,
*аспірант кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ,
економіст 1-ї категорії Управління інвестиційної
та кредитної політики НЕК "Укренерго"*

Політична відповідальність у державному управлінні

У статті проаналізовані проблеми політичної відповідальності в державному управлінні. Окреслено поняття політичної відповідальності в контексті сьогодення. Проаналізовано формування, підходи до вивчення проблеми, шляхи її розв'язання.

Ключові слова: політична відповідальність, державне управління, суб'єкт політики, конституційні положення.

In the article analyzed problems of political responsibility in state administration. It is mentioned concept of political responsibility at the context of today issues. It is examined formation, approach of studying problems, way forwarding such issue.

Key words: political responsibility, state administration, subject of policy, constitutional provisions.

Постановка проблеми. Демократичне врядування породжує необхідність реалізації державної політики, яка б базувалася на відповідальності органів державної влади за наслідки своєї діяльності. Воно передбачає також певні механізми забезпечення системи народовладдя, коли суб'єкти політичного процесу діють на основі правових, конституційних норм і несуть повну юридичну, моральну, політичну відповідальність за наслідки власної діяльності. Вважається, що постійно функціонуюча політична відповідальність є одним із найважливіших засобів узгодження волі народу і планів адміністративного державно-управлінського апарату.

В Україні з моменту проголошення її незалежності проблема політичної відповідальності розглядається як важлива передумова і необхідна складова реформування державного управління, створення дієвої, сучасної системи владних відносин, де діють ефективні механізми відповідальності та контролю за

діяльністю органів державної влади, починаючи від вищих її органів, які здійснюють основні функції держави, і до державно-владних структур на місцях та органів місцевого самоврядування.

На нашу думку, реалізація політичної відповідальності в державному управлінні є важливим етапом на шляху реалізації принципу народовладдя в політичному житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток розуміння природи відповідальності зробили дослідження в галузі юридичних наук, зокрема В.Полевого, О.Совгирі, О.Кульчицької та ін. Такі науковці, як Г.Мельник, Т.Чехович, М.Теплюк присвятили свої роботи аналізу проблем організації та здійснення державної влади в Україні. Відносини політичної відповідальності між державною владою та громадянами в умовах функціонування сучасної правової держави досліджує В.Торяник. Проблеми соціальної відповідальності держави серед основних засад державного управління як засобу утвердження в суспільстві демократичних принципів обґрунтував І.Савченко. Частково проблема політичної відповідальності окреслена в дослідженні І.Бондаренка.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми є аналіз розвитку політичної відповідальності. Інститут політичної відповідальності виникає в результаті тривалого розвитку демократичної і правової держави та набуває реальних ознак у розвинених демократичних країнах у другій половині ХХ ст. Він полягає в застосуванні політичних санкцій до суб'єктів політики, що є порушниками політичних норм, домовленостей і взятих на себе політичних зобов'язань.

Дослідження політичної відповідальності в державному управлінні ґрунтується на розумінні її як складової соціальної відповідальності. У широкому філософському трактуванні остання визначається як міра відповідності дій суб'єктів суспільних відносин взаємним вимогам. До суб'єктів соціальної відповідальності, які сформувалися в результаті цілеспрямованої діяльності людей, належать організаційні спільноти, зокрема різноманітні економічні об'єднання, громадсько-політичні організації, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та держава в цілому.

Політична відповідальність - це відповідальність суб'єктів політики за здійснення публічної влади. Суб'єктами політичної відповідальності є індивіди, соціальні й організаційні спільноти, але в разі їх причетності до здійснення публічної влади. У системі вищих органів державної влади головним суб'єктом політичної відповідальності виступає уряд. Це випливає із самої сутності уособлюваної ним виконавчої влади, яка є сукупністю функцій і повноважень з управління державними справами. Таке управління здійснюється на основі та на виконання прийнятих парламентом законів та актів глави держави.

Метою статті є окреслення проблем політичної відповідальності у державному управлінні.

Вклад основного матеріалу. Органи державної влади як "передбачена Конституцією України система установ, що здійснюють публічну владу на засадах поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову", за своїм призначенням покликані нести політичну відповідальність.

Діяльність органів державної влади спрямована на реалізацію найважливіших державних функцій, закріплених конституційним законодавством. Тому відповідальність у державному управлінні цілком об'єктивно розглядати у конституційно-правовій площині - забезпечення належного функціонування публічної влади з точки зору неухильного виконання органами влади своїх функцій відповідно до їх статусу та компетенції та доцільності й ефективності їхніх рішень.

А оскільки будь-яка державна влада є політичною, то і відповідальність у державному управлінні не може не мати політичного змісту, який полягає в її відповідності інтересам суспільства в цілому.

У найбільш загальному значенні відповідальність визначається як "відносини, що забезпечують інтереси і свободу взаємопов'язаних сторін і гарантовані суспільством та державою". Завдяки відповідальності досягається стабільність суспільних зв'язків [1, с. 14].

У найбільш загальному значенні відповідальність у державному управлінні більшістю фахівців розглядається як "...відносини, що забезпечують інтереси і свободу взаємопов'язаних сторін, що гарантовані суспільством і

державою. Зміст відповідальності розкривається в діях, спрямованих на забезпечення найбільш доцільних соціальних зв'язків".

Відповідальність у широкому сенсі в державному управлінні розуміється як:

1) зобов'язання органів державної влади і службовців виконувати поставлені завдання і функції та відповідати за результати їх виконання;

2) відносини, що забезпечують інтереси і свободу взаємопов'язаних сторін, що гарантовані суспільством і державою.

Базові конституційні положення щодо відповідальності в системі державного управління викладені в ст. 19 Конституції України, де зазначається, що "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України" [2, с. 6].

На думку фахівців з права, тут ідеться про відповідальність органів державної влади, посадових і службових осіб, наділених владними повноваженнями, тому доцільним у цьому випадку є вживання поняття "публічно-правова відповідальність". Тобто в Конституції, законах України формально закладені механізми юридичної відповідальності, що стосуються державного управління.

Спираючись на запропоновані В.Співаком підходи до політичної відповідальності, визначимо рівні проблеми політичної відповідальності в державному управлінні [3, с. 232]:

1. *Пізнавальний* (у його основі розуміння сенсу та наслідків державно-управлінської діяльності, здатність до мобілізації політичної волі й визначення цілей управлінської діяльності). Політична відповідальність має своїм підґрунтям високий рівень професійної компетентності, упевненість у правильності обраного курсу, почутті обов'язку і патріотизмі, відчутті причетності до суспільно значимих доленосних рішень. Рівень такого стану оцінюється в процесі політико-управлінської діяльності.

2. *Аксіологічний* (свідоме дотримання суб'єктом державно-управлінської діяльності норм і правил політичного життя,

зовнішніх (підзвітність, стандарти, рекомендації та ін.) і внутрішніх (обов'язок, моральні чинники тощо) форм контролю управлінської діяльності). Політична відповідальність як риса особистості формується в результаті поєднання моральних принципів, цінностей і норм поведінки, особистої відповідальності за успіх чи невдачу спільної діяльності і залежить також від рівня розвитку організації, її згуртованості.

3. *Інструментально-корегуючий* (як відповідальність за правильний вибір засобів і методів державно-управлінської діяльності).

4. *Практичний рівень* - відповідальність за результати практичних дій, виконання прийнятих рішень. Проявляється у настанні негативних наслідків для суб'єкта державно-управлінської діяльності за недотримання чи неналежне дотримання політичних і правових норм.

Дана структура вказує на напрям розвитку політичної відповідальності у державному управлінні: від пізнавального рівня до практичного (від пізнання необхідності - до її реалізації).

Політична відповідальність виступає одним із видів публічної відповідальності, що настає за неспроможність органів державної влади й посадових осіб розробляти та втілювати в життя політику, яка відображає прогресивні напрями розвитку суспільства, максимально корисні, потрібні й усвідомлені для блага людей. Отже, політичну відповідальність у державному управлінні можна трактувати як "відповідальність за неналежне здійснення влади".

Суб'єктом політичної відповідальності в державному управлінні є ті носії виконавчої влади, які реально визначають зміст державно-управлінської діяльності.

Механізм відповідального управління виглядає таким чином:

1) він є найважливішою конституційно-правовою гарантією забезпечення поділу влади та запобігання зловживанням з боку органів виконавчої влади, а отже, - одним із головних елементів системи "стримувань і противаг". Тобто ідея відповідальності відображає такі політики, як необхідність обмеження влади, справедливий поділ влади між усіма членами

суспільства, недопущення її узурпації, вільний прями́й та рівноправний доступ до влади;

2) виявом усвідомлення суб'єктом влади свого обов'язку перед об'єктом влади, що проявляється у його захисті від негативного впливу інших суб'єктів або зовнішніх (природних) умов. Отже, ідея відповідальності розкриває таку рису поняття влади, як самообмеження.

Для розуміння політичної відповідальності в державному управлінні важливою, на наш погляд, є думка, висловлена українським дослідником В.Торяником, який вважає, що "політична відповідальність державної влади перед громадянами являє собою сукупність легітимних політичних заходів, що забезпечують примус влади до виконання прийнятих зобов'язань, обіцянок і схвалених суспільством програм, а в поєднанні з політичною відповідальністю громадян перед державною владою вона є необхідним інструментом стабілізації політичних відносин. У сучасній правовій державі діє презумпція політичної відповідальності народу, оскільки він не існує поза межами державно-організованого порядку, і всі громадяни певної держави колективно відповідальні за результати дій цієї держави" [4, с. 21].

Реалізація принципу політичної відповідальності в державному управлінні запобігатиме використанню публічної влади для задоволення приватних інтересів окремих суб'єктів політичного процесу, що є причиною нинішньої дестабілізації владних відносин в Україні, насамперед викривлення механізмів державного управління. Саме тому серед важливих завдань реформування системи державного управління повинно бути створення такого суспільного середовища, у якому владу можна було б використовувати виключно як знаряддя досягнення цілей суспільства.

Сферою застосування політичної відповідальності в державному управлінні є державно-управлінська діяльність. Тому постає питання про професійну складову політичної відповідальності, оскільки участь у спільному управлінні потребує певної системи знань, умінь і навичок, а також відповідних особистих якостей суб'єктів державно-управлінської

діяльності, яким громадяни доручили від свого імені будувати суспільне життя.

Політична за змістом відповідальність за характером може бути моральною або правовою.

Моральна відповідальність у сфері державного управління полягає у прийнятті державними управліннями на себе морально-етичних зобов'язань дотримуватися певних правил діяльності і готовності до негативних наслідків у разі їх порушення. Вона ґрунтується на впевненості у правильності обраного курсу, розумінні громадянського обов'язку, відчуття причетності до прийняття суспільно значущих рішень і реалізується через підзвітність органів державної влади перед громадськістю та свідоме дотримання певних моральних принципів у професійній діяльності і особистому житті.

Морально-політичний аспект політичної відповідальності у державному управлінні є важливим також з огляду на те, що вона розуміється перш за все як усвідомлення відповідальної залежності суб'єкта владних відносин від суспільства в діяльності зі здійснення колективно виробленого курсу, виконання обіцянок, даних громадянам, неухильне слідування конституційним принципам і нормам. Як зазначалося раніше, вона не передбачає у більшості випадків спеціальних нормативно-правових процедур забезпечення гарантій свого застосування на всіх рівнях державно-управлінської діяльності та яких-небудь формалізованих санкцій.

Настання морально-політичної відповідальності в державному управлінні зазвичай відбувається у формі громадського осуду поведінки її суб'єктів, а отже, можна вважати, що така політична відповідальність значною мірою є морально-етичною.

Забезпечення морального аспекту політичної відповідальності в державному управлінні можливе за умов:

- гуманізації політики й державного управління;
- зміцнення засад публічності влади;
- розгортання громадського дискурсу як основи морально-етичної легітиматії влади;

- забезпечення правового та громадського контролю над діями суб'єктів політики й державного управління тощо.

Усе це можна реалізувати на шляху демократизації політичного процесу в Україні і розвитку громадянського суспільства.

Політична відповідальність у демократичній державі об'єктивно має правовий характер. Це зумовлено наступними чинниками.

По-перше, сама політика тісно переплетена з правом та нормами її здійснення.

По-друге, сфера державно-управлінських відносин у демократичному суспільстві регулюється нормами конституційного права, які закріплені в конституції як основному законі держави та в інших джерелах конституційного права - законах, актах глави держави та уряду, органу судового конституційного контролю, органів місцевого самоврядування тощо.

Політична відповідальність суттєво відрізняється від юридичної відповідальності. Пошлемося на думку українського дослідника В.Мельниченка. Він вказує на суб'єктивованість і відносність політичної відповідальності порівняно з юридичною. Це зумовлено відсутністю абсолютних і формалізованих критеріїв оцінки стану державного управління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства і в тих чи інших умовах [5]. Зазначимо, що такими критеріями зазвичай визначають здатність органів державної влади та посадових осіб розробляти і втілювати в життя політику, що відображає прогресивні напрями розвитку суспільства, максимально корисні для блага людей, та забезпечувати її виконання.

Суб'єктивність політичної відповідальності в державному управлінні проявляється також у тому, що на неї справляють вплив такі чинники, як рівень політичної і правової культури населення (у тому числі й належний рівень знань про зміст політики уряду, органів місцевої влади й самоврядування), розвиненість політичних інститутів і структур громадянського суспільства, здатність громадян свідомо, раціонально оцінювати діяльність владних структур, довіра до державних інститутів та

очікування справедливого й уважного розгляду представниками влади тих питань, з якими до них звертаються громадяни.

Висновки. Аналіз суті політичної відповідальності в державному управлінні дає підстави для розуміння цього феномену в найбільш загальному значенні як усвідомлення відповідальної залежності суб'єкта владних відносин від держави, політичної організації, населення у діяльності щодо здійснення колективно виробленого курсу розвитку держави і суспільства, виконання даних громадянам обіцянок, слідування конституційним положенням держави.

У державному управлінні влада і відповідальність неподільні, а між суб'єктом і об'єктом державного управління існує взаємна відповідальна залежність, оскільки в політичній сфері відповідальність розглядається як одна з характеристик зворотного зв'язку. Його результативність значною мірою залежить від реагування громадянського суспільства на діяльність органів державної влади і посадових осіб.

Політична відповідальність повинна реалізуватися через:

- ефективного використання чинних законів і розробку інших, більш досконалих;
- посилення демократичного контролю за діяльністю органів державної влади, особливо на регіональному рівні;
- поєднання адміністративних і демократичних методів управління;
- відповідальний вибір методів ухвалення державно-управлінських рішень.

Подальші напрями досліджень полягають у з'ясуванні шляхів вирішення проблеми політичної відповідальності в державному управлінні, через чітке формулювання моральних, етичних, правових норм її недотримання.

Список використаних джерел

1. *Малиновський В. А.* Словник термінів і понять з державного управління / В. А. Малиновський. - К. : Центр сприяння інституц. розвитку державної служби, 2005. - 254 с.
2. Конституція України. - К. : Істина, 2010.
3. *Співак В. М.* Політична відповідальність / В. М. Співак. - К., 2006. - 268 с.

4. *Торяник В. М.* Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 - Політичні інститути та процеси / Торяник В. М. Дніпропетровськ, 2005. - 22 с.

5. *Мельниченко В. І.* Політична відповідальність влади в демократичній державі: необхідність, сутність, механізм забезпечення / В. І. Мельниченко // Укр. соціум. - 2003. - № 1 (2). - С. 96.